

KEYYÂLIYYE

KEYYÂLIYYE

(الكَيَّالِيَّة)

Allah'ın insanı Ahmed isminin şekline uygun olarak yarattığını ve kendisinin "kâim" olduğunu ileri süren Ahmed b. Keyyâl'e (III./IX. yüzyıl) bağlı aşırı Şii bir grup (bk. GÂLİYYE).

KEYYÂLIYYE

(الكَيَّالِيَّة)

Rifâiyye tarikatının İsmâil er-Rifâi'ye (ö. 656/1258) nisbet edilen bir kolu (bk. RİFÂİYYE).

KEZZÂB

(bk. KİZB).

KIBLE

(القِبْلَة)

Başta namaz olmak üzere bazı ibadet ve davranışlarda yönelinen taraf, Kâbe.

Sözlükte "yön, yönelinen cihet veya şey" anlamına gelen **kible** terim olarak müslümanların namazda yönelmeleri gereken istikameti, Kâbe'yi ifade eder. Kâbe'ye yönelmek ayrıca ezan, ikâmet (kâmet), cenazenin defni, hayvan kesimi, dua gibi hususlarda da söz konusudur.

İslâm'dan Önceki Dinlerde Kible. Gerek semâvî dinlerde gerekse diğer dinlerde inananların özellikle bazı bedenî ibadetleri yerine getirirken belli bir istikamete doğru yönelmeleri gerekli görülmüştür. Kutsala doğru olan bu yöneliş, bütün ferdî ve içtimaî alanları kapsamasına rağmen bir varlığı kendisinden başka bir gerçeklikle ilişkilendirmeyi hedeflediğinden bütün hakikatlerin bir araya geleceği bir merkez meydana getirir. Kutsalla bir şekilde irtibatlandırılan yer veya yönler insanlar tarafından seçilmiş, sadece keşfedilmiştir. Çünkü kutsal mekânlar ilâhî bir işaretle belirlenmiştir. Nitekim Kâbe'nin yeri Hz. İbrâhim'e Allah tarafından gösterilmiş (el-Hac 22/26), Kudüs'teki mâbedin yeri de Dâvûd'a Tanrı tarafından melek aracılığıyla bildirilmiştir (II. Samuel, 24/16-25). Ayrıca hemen bütün dinlerde kutsal kabul edilerek iba-

det anında kendilerine yönelinen bu tür mekânlarda mâbedler yapılmak suretiyle kutsallıkları teyit edilmiştir. Öte yandan bu mekânların doğu-batı, kuzey-güney gibi ana yönlerle ilişkileri bulunduğu gibi dünyanın her yerinden insanların buraya yönelmeleri sebebiyle bizzat kendileri de bir yön oluşturmuştur.

Mayalar ibadetlerinde güneşe doğru yönelirlerdi. Sâbîiler, Işık kralının ve Işık âleminin mekânı olduğuna ve nurla kaplı bulunduğu inandıkları için diğer ibadetlerinde olduğu gibi namazlarında da kuzeye dönmektedirler. Maniheistler de kâinatın en yüksek ve gök kubbenin orta kısmı kabul ettikleri için ibadetlerinde Kuzey kutbuna yönelmişlerdir. Harrânîler'in ise Güney kutbuna yöneldikleri bilinmektedir. Hinduizm'de tanrılara nisbet edilen özel mekânlar ve coğrafi yönlere yüklenilen mitolojik anlamlar sebebiyle tapınaklar farklı istikametlere doğru inşa edilmiştir. Ancak bir Hindu sabah kalktığında güneşe doğru eğilir ve yüzünü doğuya çevirerek sabah ibadetini yapar.

Yahudilik'te ibadetler Kudüs'e dönülerek yapılmakta olup bu yön "mizra" (doğu yönü) olarak adlandırılmaktadır. Kudüs'ün Dâvûd tarafından Yebûsiler'den alınışından sonra Rab Yahova, Dâvûd'a mâbedi inşa edeceği yeri melek aracılığıyla bildirmiş (II. Samuel, 24/16-25), oğlu Süleyman tarafından milâttan önce yaklaşık 950'lerde şetiya taşı üzerine mâbedin inşa edilmesinden itibaren Kudüs Yahudiliğin dinî merkezi haline gelmiştir (I. Krallar, 8/28-49). Süleyman döneminde başlayan bu uygulamaya Daniel'in kitabında da rastlanmaktadır. Onun Bâbil sürgününde dahi odasının pencerelerini Kudüs'e doğru açtığı ve önceleri yaptığı gibi günde üç defa diz çökerek Tanrı'nın huzurunda dua edip şükrettiği kaydedilmektedir (Daniel, 6/10). Kudüs'ü işgal eden Romalılar'ın mâbedi yıkmasından, hatta başka milletlerin Kudüs'ü ele geçirmesinden ve yahudilerin dünyanın değişik bölgelerine sürgün edilerek dağılmasından sonra da bütün dönemlerde Kudüs onların ibadet ederken yöneldikleri dinî bir merkez olma özelliğini korumuştur.

Kudüs Mâbedi'nin yıkılışından sonra dünyanın farklı bölgelerindeki sinagoglar (beyt ha-kneset) önceleri giriş kısımları, sonradan kibleleri Kudüs'e gelecek şekilde inşa edilmiştir. Sinagoglarda rulo halindeki el yazması Tevrat tomarlarının muhafaza edildiği, Aron ha-kodeş adı ve-

rilen ve camilerdeki mihraba benzeyen özel bölümler de Kudüs'e yönelik yapılmıştır. Yahudiler sinagoglarda olduğu gibi evlerinde de ibadet ederken Kudüs'e doğru yönelmektedirler.

Diğer Sâmî milletler gibi İbrânîler'in temel yönünü tesbitte güneşin doğuşu belirleyici bir rol oynamış, günlük hayatlarında da doğu yönü onlar için önemli olmuştur. Ahd-i Atîk'te bu yöne "mizrah" (Yeşu, 4/19), "mizrah şemeş" (gün doğusu) (Sayılar, 21/11; Hâkimler, 11/18) veya sadece moşa (yükselmek) (Mezmulur, 75/6) şeklinde atıflarda bulunulmuştur. Diğer yönler de tanımlarını doğuya nisbetle almışlardır. Buna göre batı "arka" (Yoel, 2/20), kuzey "sol" (Tekvîn, 14/15) ve güney de "sağ" (I. Samuel, 23/24) olarak nitelendirilmiştir. Kuzey yönü daha çok mitolojik temalarla ilişkilendirilmiştir (Yeremya, 4/6; Yoel, 2/20). Güneşin doğuş yönü "ön" olarak kabul edilmiş, Kudüs Mâbedi'nin doğu kapısı, güneş ışıkları ilkbaharda ve gündönümünde mâbedin iç mekânlarına girecek şekilde yapılmıştır. Nitekim Hezekiel'in rü'yetlerinde bu kapıdan "doğuya bakan kapı" ifadesiyle bahsedilmektedir (Hezekiel, 43/1-5).

Hıristiyanlar ibadetlerini doğuya yönelerek yapmaktadırlar. Çünkü İsa Mesîh doğuda, Beytlehem'de doğmuş (Matta, 2/1), onun doğumu üzerine münecimler doğudan gelmişler, doğumuna işaret eden yıldızları da doğuda görmüşlerdir (Matta, 2/1-2). Matta İncili'nde İsa'nın tekerrar gelişinin de doğudan olacağına işaret edilmektedir (Matta, 24/27). Bizans İmparatorluğu döneminde Kudüs hıristiyanların eline geçmesine ve onlara göre de kutsal sayılmasına rağmen ilk Kıptî ve Doğu kiliseleriyle daha sonraki dönemlerde Batı kiliseleri doğuya dönük olarak yapılmıştır. Süryânî mimarisinde de bütün kiliseler İsa'nın doğudan geri döneceği inancı gereği bu yöne doğru inşa edilmiş, mezbahın orta bölümünde "kduş-kudşin" olarak adlandırılan niş şeklindeki kısım da İsa'ya taç olarak süslenmiştir.

Beytlehem'de inşa edilen Doğu Kilisesi doğuda bulunduğundan kilise binalarındaki yön geleneği kökenlerini, yahudi sinagoglarının Kudüs Mâbedi'ne doğru şeklindeki coğrafi yönlendirilişinden ziyade Greko-Romen mâbedlerinin doğuya doğru şeklindeki envresel yönlendirilişinden alır. Genellikle ilk kiliseler bir doğu-batı ekseni üzerinde yönlendirilmiştir. Bununla birlikte en eski kiliseler ve IV. yüzyıldaki büyük Konstantin bazilikalarının giriş-

leri doğuda olmak üzere kibleleri batıyı gösterecek tarzda inşa edilmiştir. V. yüzyılla birlikte bu plan, kiliselerin girişleri batıda ve çoğunlukla yarım daire şeklindeki "altar" denilen çıkıntılı kısımları doğuda olacak şekilde düzenlenmiştir. Buna rağmen altların doğuda bulunması, ibadet eden her hristiyanın yüzünü doğuya döndürmüş olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü modern uygulamaya göre bir kilisede bulunan oturaklar ibadete katılanların farklı yönlere dönecekleri şekilde yerleştirilebilmektedir.

Mânevî bir sebebe bağlı olmamakla birlikte daha sonraki dönemlerde kiliselerin doğuya döndürülmesine eskatolojik bir anlam da yüklenmiştir. İsrâ'nın tekrar dönüşünün doğudan olacağı Matta İncili'nde ifade edildiğinden (24/27) hristiyanlar ibadetlerinde doğuya dönmüşlerdir. İlk bazilikalarda yarım daire şeklindeki çıkıntılı kısımda bulunan ve "insanoğlunun işareti" sayılan geniş bir haç dualarda odak noktası olmuştur.

Modern insanın belirli bir tarafa yönelme sembolizmini zayıf bulabileceği, ayrıca yer darlığı sebebiyle şehirlerde geleneğe uygun kilise inşa etmenin zorluğu dikkate alınarak son zamanlarda kiliselerin pusulasız inşa edilmesi âdet olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

H. Lesêtre, "Orient", *DB*, IV/II, s. 1866; J. Soustelle, "Les religions du Mexique", *Histoire de religions* (ed. M. Brillant), Paris, ts., V, 48; Shmuel Himelstein, "Mizrah", *The Oxford Dictionary of the Jewish Religion* (ed. Zwi Werblowsky – G. Wigoder), Oxford 1997, s. 474; Elif Keser, *Tur Abdin: Süryani Ortodoks Dini Mimarisi*, İstanbul 2002, s. 97, 119; A. Bride, "Eglises", *Catholicisme*, III, 1443-1444; B. S. Childs, "Orientation", *IDB*, III, 608-609; C. Vogel, "Orientation of Churches", *New Catholic Encyclopedia*, Washington 1967, X, 766-767; L. Lévy, "Eglise", *ÉUn.*, V, 990; M. Eliade – L. E. Sullivan, "Orientation", *ER*, XI, 105-108; J. P. Brereton, "Sacred Space", *a.e.*, XII, 526-535.

AHMET GÜÇ

İslâm'da Kible. Diğer semavî dinlerdeki gibi İslâm inancına göre de Allah mekândan münezze olmakla birlikte özellikle sembolik birtakım bedenî hareketlerin söz konusu olduğu bazı ibadetlerde yön tasavvuru, ibadetin belli bir yöne dönmek suretiyle ifası, gerek ibadet disiplini gerekse kişinin mânevî bir merkezle bütünleşmesi açısından gerekli görülmüştür. Bu durum, insanın mutlak ve aşkın olan Allah'la içte ve mânevî planda bütünleşmesi için önemli bir vasıta olduğu gibi bu

bütünleşme ve birliğin (tevhid) dışta ve sosyal alandaki tezahürü de aynı mânevî merkeze yönelen insanların (ümme) birliğini temsil aracı olarak büyük önem taşır. Hz. Peygamber'in, "Sizden biri kibleye yöneldiği zaman Allah'a yönelmiş olur" (*Müsned*, III, 24; Ebû Dâvûd, "Şalât", 22) ve, "Kim bizim namazımızı kılar, kiblemize yönelir, kestiğimiz hayvanın etini yerse o Allah'ın ve resulünün güvencesi altındaki müslümandır; Allah'ın verdiği güvenceyi bozmayın" (Buhârî, "Şalât", 28) meâlindeki hadislerinden ilki kiblenin iç ve mânevî, diğeri de dış ve maddî alandaki işlev ve önemini ortaya koymaktadır. Son hadis ve aynı muhtevadaki diğer bazı hadisler (bk. Buhârî, a.y.), Resûl-i Ekrem'in davetini kabul eden müslümanları diğer din bağlılarından ayıran ve İslâm ümmetine mensubiyetin görünürdeki işaretleri olan belli başlı davranışları açıklamakta, namazın bir şartı ve parçası olduğu halde kiblenin ayrıca zikredilmesi de ona atfedilen önemi göstermektedir (İbn Hâcer, III, 52-53).

Her mânevî oluş temelde ferdî bir mahiyet taşır. Aynı ruhî ve mânevî temayülere sahip bulunan insanlar arasında birlik ve bütünleşme de ancak ortak maddî ve içtimâî tezahürlerle mümkün olur. Kur'an-ı Kerim'de her ümmetin yöneldiği bir kiblesi bulunduğu yapılan vurgu (el-Bakara 2/148), maddî ve mânevî alanda ortak şura bağlı bir toplumun teşekkülünde kiblenin son derece önemli rol oynadığını göstermektedir (Elmalılı, I, 533). Gerek mânevî ferdi derinlik ve olgunluk gerekse ortak toplumsal kimlik bakımından namaz ve kiblenin sahip olduğu merkezi rol sebebiyle İslâm ümmetine mensubiyet ehl-i salât veya daha yaygın olarak ehl-i kible şeklinde ifade edilmiş, din yorumları ne kadar farklı ve aşırı olursa olsun temel çerçevenin dışına çıkmadıkça bütün mezhep ve firkalar ehl-i kible olarak müslüman sayılmıştır (bk. EHL-i KIBLE).

Kur'an-ı Kerim'de kible kelimesi beş âyette yedi defa tekrarlanmakta (el-Bakara 2/142-145; Yûnus 10/87), konuyla ilgili hükümler ayrıca muhtelif âyetlerde (el-Bakara 2/115, 146-150) ve birçok hadiste (Wensinck, *el-Mu'cem*, "kbl" md.) yer almaktadır. Yûnus sûresindeki âyette kible çeşitli yorumlara göre namazda yönelecek taraf şeklindeki terim anlamıyla veya mecazen meşhid mânasında geçmekte, Bakara sûresinin 115. âyetinde doğunun da batının da Allah'a ait oldu-

ğu, hangi tarafa dönülürse dönülsün Allah'ın zâtıyla karşılaşılacağı ifade edilmektedir. Bakara sûresindeki diğer âyetler ise (142-150) kiblenin nihai olarak Kudüs'ten Kâbe istikametine çevrilişini ve bu konuda meydana gelen polemiklere verilen ilâhî cevabı konu edinmektedir. Namaz dışındaki diğer bazı ibadet ve davranışlarda kibleye dönülmesiyle ilgili fikhî ahkâm ise daha çok bu konudaki hadislere dayanır.

Kiblenin Tahvili. İslâm kaynaklarına göre Kâbe Hz. İbrâhim'den beri kible idi. Kiblenin Kâbe'ye çevrilmesi üzerine yahudilerin takındığı tutumu kınanan âyetlerde (el-Bakara 2/144-146) Ehl-i kitabın gerçeği bilmekte, fakat gizlemekte olduğunun ifade edilmesi müfessirlerce bu hususun onlara gönderilen ilâhî kitaplar da da teyit edildiği şeklinde yorumlanır (Mukâtil b. Süleyman, I, 148; Taberî, II, 15, 16-17; Kurtubî, II, 151). İslâmiyet'in zuhurundan önce Hanîfler de Kâbe'ye saygı gösteriyor ve ona doğru yönelerek namaz kılıyorlardı (Cevâd Ali, III, 472-475; Shtober, V/1 [1999], s. 85-86). Putlara tapmayan ve ilk müslümanlardan olduğu bilinen Ebû Zer el-Gifârî'nin belirttiğine göre müslüman olmadan iki veya üç yıl önce namaz kılmaya başlamış, hangi tarafa döndüğü sorulduğunda da "rabbinin beni döndürdüğü tarafa" cevabını vererek (Müslim, "Fezâ'ilü's-şâhâbe", 132) belirli bir istikamet aramadığını ifade etmiş, Mekke'ye geldiğinde de Kâbe'nin yanına gidip Müslümanlığını ilân etmiştir. Hz. Peygamber'in hicretten önce on yıl boyunca kible olarak hangi tarafa yöneldiği konusunda kesin bir bilgi bulunmamakta, bu hususta üç farklı rivayet zikredilmektedir. Katâde'den nakledilen rivayete göre Resûl-i Ekrem Mekke döneminde Kudüs'e yönelerek namaz kılmıştır. İbn Cüreyc, Resûlullah'ın önceleri Kâbe'ye, daha sonra Kudüs'e yönelerek namaz kıldığını kaydeder. Bu iki rivayet çerçevesinde ensarın da hicretten önce iki veya üç yıl boyunca Kudüs'e doğru namaz kıldığını belirtilir. İbn Abbas'tan nakledilen ve bu iki görüşü telif eden rivayete göre ise Hz. Peygamber Kâbe'yi önüne alarak Kudüs'e doğru namaz kılmaktaydı (İbn Sa'd, I, 243; Taberî, I, 400; II, 4, 8; Fahreddin er-Râzî, IV, 110; Kurtubî, II, 150). İbn Abbas, namazın mi'rac gecesi Kudüs'e doğru farz kıldığını kaydeder (İbn Seyyidunnâs, I, 367). Medineli müslümanlardan olup İkinci Akabe Biatı'na katılan ve Resûl-i Ekrem'e ilk biat eden Berâ b. Ma'rûr, Kâbe'ye arkasını dönmeyeceğini belirterek